

Arkaima - āriešu šūpulis.

Dienvīduru stepēs pirms 20 gadiem tika veikts arheoloģisks atklājums, ko nozīmes ziņā bija iespējams pielīdzināt Homēra apdziedātās Trojas atklāšanai gadsimtu agrāk. Senās leģendas par indoeiropiešu senču pirmdzimteni bija tapušas par realitāti. Arkaima - Ēģiptes piramīdu un Stounhendžas līdzaudze, pilsēta, cietoksnis un templis vienlaikus, izrādījās tikai daļa no grandiozas, agrāk nezināmas seno āriešu „pilsētu valsts”.

Jau kopš divdesmitā gadsimta piecdesmitajiem gadiem Dienvīduru stepju aerofotouzņēmumos bija redzami dīvaini riteņa formas veidojumi - vaļņu un celtņu paliekas. Tiem netika pievērsta zinātnieku uzmanība - pārāk neiederīgi gudrajām galvām šķita šādi objekti teritorijās, ko, pēc viņu priekšstatiem, senatnē apdzīvoja primitīvas klejotāju ciltis. 1972. gadā tika veikti izrakumi vienā no šiem vaļņu apļiem - Sintaštā. Pētījumos atklātās augsti attīstītas bronzas laikmeta kultūras pēdas tomēr nespēja iedragāt arheologu vispārpieņemto priekšstatu ainu.

Viens no lielākajiem vaļņu veidojumiem - Arkaima 1987. gadā nokļuva apdraudētā zonā - Karaganas irigācijas ūdenskrātuves plānotajā teritorijā. Cīņa par arheoloģiskā pieminekļa saglabāšanu sākās ar PSRS Valsts Ermitāžas direktora B. Pjetrovska vēstuli valdībai, kurā augstākie varas orgāni tika informēti par unikāla arheoloģiskā pieminekļa apdraudētību. Arkaimas unikalitātei bija nepieciešami arī taustāmi pierādījumi, tāpēc Čeljabinskas universitātes arheologi drudzainā tempā veica izrakumus vietā, ko jau nākamgad bija paredzēts appludināt. Rezultāti pārspēja cerēto, un pirmoreiz PSRS vēsturē arheoloģijas piemineklis kļuva par iemeslu vissavienības nozīmes būvobjekta likvidācijai. 1991. gadā Arkaima un tās apkārtnē tika atzīta par dabas un kultūrvēsturisko rezervātu.

Arkaimas savdabība slēpjas nevis atradumu vērtībā kā Mikēnās vai Tutanhamona kapenēs, bet gan senās būves grandiozumā un plānojumā. 17. gs. pr. Kr. tapušo seno pilsētu, kuras platība ir ap 20 000 kvadrātmetru, ietvēra 2 m dziļš aizsarggrāvis, kā arī 4 - 5 m bieža un ap 3 m augsta siena, ko veidoja koka kameras un nededzināta māla bloku krāvums. Ārējās sienas riņķa diametrs bija 150 m, bet iekšpusē atradās vēl viena riņķa siena ar 85 m diametru. Abu sienu iekšpusē konstatētas blakus izbūvētu dzīvojamo sektoru paliekas - pie ārējās sienas tādu bijis 35, bet pie iekšējās - 25. Šajos 100 - 180 kvadrātmetru lielajos, no koka un velēnām būvētajos dzīvojamajos sektoros atradās ar pavardiem un kamīniem apsildāmas istabas, iekšpagalmos ierīkotas akas, bronzas kausējamās krāsnis un kalves, pagrabi, podnieku, ratnieku un audēju darbnīcas.

Kompleksa centrs ir 25 m caurmērā liels, rūpīgi noblietēts laukumiņš, kura malās konstatēts ievērojams pelnu daudzums.

Vēlākajos gados tika atklātas vēl 17 nocietinātas dzīvesvietas, kas plānojuma un izmēru ziņā līdzinās Arkaimai. Tās ir izvietotas plašā, ap 400 km garā un 150 km platā teritorijā gar Urāla kalnu austrumu nogāzēm mūsdienu Čeljabinskas un Orenburgas apgabalos. Senās „pilsētu valsts” centri bija apaļās senpilsētas, bet 5-6 km attālumā no tām atradās lopkopju un zemkopju nenocietinātās apmetnes, kā arī kapulauki.

Unikālā Arkaimas senvieta nodēvēta tuvumā esoša pakalna vārdā, kas, visticamāk, saglabājis seno pilsētu būvētāju - āriešu etnonīmu. Pēc valodnieku domām, šis senindoeiropiešu pašnosaukums cēlies no vārda arja - zemes iekopējs, no kā nāk arī latviešu arājs. Gan arheoloģiskais, gan antropoloģiskais materiāls „pilsētu valsts” iedzīvotājus ļauj nešaubīgi identificēt kā baltu tautu.

Āriešu pilsētās un kapulaukos ir iespējams konstatēt daudzas materiālās un garīgās kultūras iezīmes, kas vērojamas arī seno baltu sadzīvē un pasaulskatījumā. Iespējams, ka „pilsētu valsts” pirmsākumu datējuma precizējumi sniegs iespēju šajos apvidos meklēt arī baltu pirmdzimteni.

Āriešu pasaulskatījumu atspoguļo jau pats senpilsētu plānojums. No augšas raugoties, tas līdzinās ritenim, kas bija gan Saules (līdz ar to gaismas un visu labo tikumu), gan Visuma un tajā valdošās kārtības simbols. Būvējot pilsētas riteņa formā, ārieši savā vidē radīja „mazo Visumu” - saikni ar „lielo Visumu”, atgādinājumu par kosmiskās kārtības ievērošanu cilvēka darbībā, dzīves centru, stabilitātes, saskaņas un vienotības garantu. Lai uzbūvētu šādas pilsētas, bija nepieciešams daudzu cilvēku darbaspēks, darbības organizācija un inženiertehniskās spējas. Seno āriešu pūles, radot šādus objektus, liecina par pilsētu izcili svarīgo nozīmi viņu dzīvē un pasaulskatījumā.

Kā noskaidrojais astroarheologs K. Bistruškins, Arkaima būvēta arī kā neticami precīza observatorija gan gadskārtu, gan debess ķermeņu stāvokļa maiņas noteikšanai. Turklāt K. Bistruškins, vadoties pēc debess ķermeņu stāvokļa pieskaņotības Arkaimas plānojumam senatnē, senvietas vecumu nosaka uz 4800 gadiem - par gadu tūkstoši senāku, nekā radioaktīvā oglekļa datēšanas metode. Precīzie astronomiskie vērojumi āriešiem bija nepieciešami, lai veiktu rituālus, kas nodrošināja Visuma dzīves rituma un cilvēka mijiedarbību.

Niecīgais kultūrslānis āriešu pilsētās liecina, ka tās nav apdzīvotas intensīvi. Pastāvīgi pilsētās uzturējās divas āriešu sabiedrības kārtas - priesteri un karavīri. Piederību tām noteica nevis cilvēka izcelsme, bet spējas. Iespējams, priesteri nodarbojušies arī ar metāla iegūvi un apstrādi, kam tika piešķirta sakrāla nozīme. Bagātīgās bronzas rūdas atradnes Urāla kalnos nodrošināja izejvielas bronzas izstrādājumu ražošanai un eksportam līdz pat Vidusjūras reģionam. Apkārtnē dzīvojošie trešās kārtas piederīgie - zemkopji un lopkopji pilsētā apmetās kara briesmu un svētku gadījumos. Katrs Arkaimas dzīvojamais sektors kalpojis kā 60 - 70 cilvēku lielas dzimtas „dzīvoklis”.

Pētnieki uz Arkaimas tipa dzīvesvietām attiecina Rīgvēdā aprakstīto vridžānu, kas vienlaikus ir gan cietoksnis, gan apmetne un svētnīca, gan cilvēku kopiena. Šādu dzīvesvides modeli līdz pat 13. gadsimtam saglabāja arī baltu ciltis. Novadu administratīvais un sakrālais centrs bija pils un svētkalns, kam apkārt izvietojās dzimtu apdzīvoti ciemi. Saglabājās arī āriešu politiskā kultūra - valdošās personas tika ievēlētas tautas sapulcēs, vadoties pēc to spējām un dotībām.

Arkaimas tuvumā esošā kapulauka plānojums līdzinās bronzas laikmeta baltu uzkalniņkapiem. Tas ir savdabīgs „mazais Visums” mirušajiem, ko ietver valnis ar 12 ieejām. Kapulaukā atrodas dzimtu apbedījumi - ar uzkalniņiem segtas apbedījumu grupas, kuru vidū izceļas līdz 3,5 m dziļas vairākstāvu kapa kameras no koka. Kapenēs apbedīti dzimtu ciltstēvi,

kam līdzdoti bronzas ieroči un darbarīki, kā arī Eiropā senākie kaujas rati. Vēlāk tajās pašās kapenēs dusas vietu raduši turīgāki un mazāk turīgi pēcnācēji. Daudz ir bērnu vai piemiņas mielastu palieku: dzīvnieku kaulu, trauku lausku un ugunskura ogļu - vistiešākās paralēles ar baltu plaši piekopto veļu ēdināšanu.

Pašā Arkaimas pilsētā atradumu skaits ir niecīgs. Visas pazīmes liecina pat to, ka ap 16. gs. pr. Kr. ārieši atstājuši savu dzīvesvietu, ņemot līdzī visas vērtīgākās mantas, un pēc tam Arkaimu nodedzinājuši.

Otrā gadu tūkstoša vidus āriešiem bija dramatisks laiks - notika lielā āriešu sentautas šķelšanās, kas ietekmēja āriešu pēcteču likteņus daudzus gadu tūkstošus uz priekšu.

Indoeiropiešu tautu svētās leģendas vēsta, ka pirmdzimtenē (tās apraksti atbilst Dienvidurālu stepēm), dzīvojis ar izcilu svētību apveltīts sentēvs, kurš iemācījis āriešiem apstrādāt zemi un metālus, būvēt pilsētas, dzīvot tikumīgi un saticīgi. Avēstā viņš saukts par Jimu, slāvi viņu dēvē par Bogumiru, indieši - Jamu, persieši - Džamšīdu. Latviešu vēsturiskajā atmiņā viņš saglabājies kā šķietami necilais labības gars Jumis, tomēr ir skaidri jaušama gan Jumja saistība ar zemes kopšanu, gan vārda sakne jim jeb jum - debesis, jumts, pasaule, kas simbolizē pasargātību un vienotību. Āriešu kultūrvaronis ieviesis arī rituālus, kas raksturīgi indoeiropiešu kopības laikiem - pārtikas produktu upurēšanu dzīvības enerģijas tīrākajā izpausmē - svētajā ugunī (spriežot pēc visa, tā degusi arī Arkaimas centrā), „svētā dzēriena” - medalus, piena un dažādu zālīšu maisījuma lietošanu un upurēšanu.

Sentēvu tomēr pārņēmusi lepība, kas viņu pamudinājusi sevi uzskatīt par augstāko no visiem dieviem. Viņa paģērētā sevis pielūgšana izraisījusi šķelšanos un ķildas āriešu vidū. Sentēvam zudusi svētība, bet sašķeltos āriešus pakļāvis tumšais valdnieks Zohāks jeb Adžidahāks. Leģendās viņš dēvēts par Pūķi Trejgalvi vai vienkārši Pūķi. Iespējams, tā bijusi nehumanoīdas izcelsmes būtne, saprātīgu rāpuļu rases piederīgais, kas cilvēkus pārvaldījis ar viltus un terora palīdzību. Kā vēsta persiešu leģendas, no Adžidahāka verdzības āriešus atbrīvojis Džamšīda mazdēls Traetaons.

Apmeklētājus uz Arkaimu vilina ne tikai eksotika, bet arī neapzinātā tiekšanās nokļūt pie pirmsaknēm, atjaunot sen zudušo indoeiropiešu kopību. Nenoliedzami, senā pasauleskatījuma izzināšana, apzināšanās un atdzīvināšana kopību spēj atjaunot daudz efektīvāk nekā mākslīgi radīti politiski un saimnieciski veidojumi.